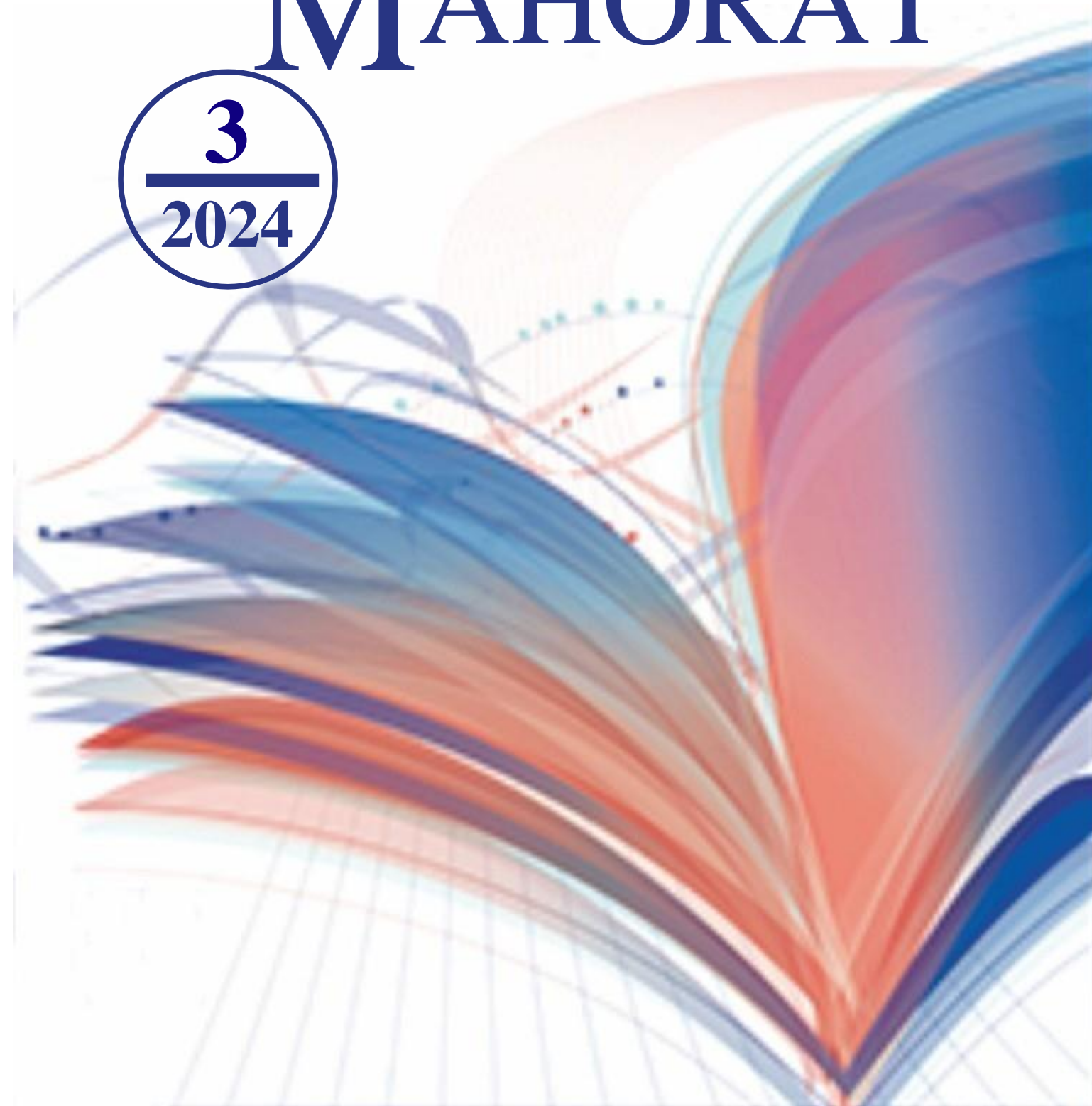


PEDAGOGIK MAHORAT

3
2024



ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

3-son (2024-yil, mart)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2024

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

2024, № 3

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrda qarori bilan **pedagogika** va **psixologiya** fanlari bo‘yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo‘lgan zaruriiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O‘zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko‘chasi, 11-uy

Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY‘ATI:

Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Mas’ul kotib: Sayfullayeva Nigora Zakiraliyevna – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Begimqulov Uzoqboy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Navro‘z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Rasulov To‘lqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G‘arbiy Universitet, Bolgariya)

Andriyenko Yelena Vasilyevna pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Fizika, matematika, axborot va texnologiya ta’limi instituti, Novosibirsk, Rossiya)

Romm Tatyana Aleksandrovna pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Tarix, gumanitar va ijtimoiy ta’lim instituti, Novosibirsk, Rossiya)

Chudakova Vera Petrovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)

Hamroyev Alijon Ro‘ziqulovich – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudova Muyassar, pedagogika fanlari doktori, professor

Kozlov Vladimir Vasilyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)

Tadjixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

O‘rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Mahmudov Nosir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Chariyev Irgash To‘rayevich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qiyamov Nishon Sodiqovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Shomirzayev Maxmatmurod Xuramovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ro‘ziyeva Dilnoza Isomjonovna, pedagogika fanlari doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc)

To‘xsanov Qahramon Rahimboyevich, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Dilova Nargiza Gaybullayevna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Jumayev Rustam G‘aniyevich, siyosiy fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Nurulloev Firuz No‘monjonovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Navruz-Zoda Layli Baxtiyorovna, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Xalikova Umida Mirovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО

Научно-теоретический и методический журнал

№ 3, 2024

Решением Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан от 29 декабря 2016 года журнал включён в перечень изданий, рекомендованных для публикации научных результатов статей по направлениям «Педагогика» и «Психология».

Журнал основан в 2001 году.

Журнал выходит 12 раз в год.

Журнал зарегистрирован Бухарским управлением агентства по печати и массовой коммуникации Узбекистана.

Свидетельство о регистрации средства массовой информации № 05-072 от 22 февраля 2016 г.

Учредитель: Бухарский государственный университет

Адрес редакции: 200117, Узбекистан, г. Бухара, ул. Мухаммад Икбол, 11.

E-mail: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор: Адизов Бахтиёр Рахманович – доктор педагогических наук, профессор

Ответственный редактор: Сайфуллаева Нигора Закиралиевна – доктор философии педагогических наук (PhD)

Хамидов Обиджон Хафизович, доктор экономических наук

Бегимкулов Узакбай Шаимкулович, доктор педагогических наук, профессор

Навруз-заде Бахтиёр Нигматович, доктор экономических наук, профессор

Ибрагимов Холбой Ибрагимович, доктор педагогических наук, профессор

Расулов Тулкин Хусенович, доктор физико-математических наук, профессор

Янакиева Елка Кирилова, доктор педагогических наук, профессор (Болгария)

Андрienко Елена Васильевна (Институт физико-математического, информационного и технологического образования НГПУ, Новосибирск, Россия)

Ромм Татьяна Александровна (Институт истории, гуманитарного, социального образования ФГБОУ ВО НГПУ, Новосибирск, Россия)

Чудакова Вера Петровна, кандидат психологических наук (Национальная академия педагогических наук Украины, Украина)

Хамроев Алижон Рузикулович, доктор педагогических наук (DSc), профессор

Каххаров Сиддик Каххарович, доктор педагогических наук, профессор

Махмудова Муяссар, доктор педагогических наук, профессор

Козлов Владимир Васильевич, доктор психологических наук, профессор (Ярославль, Россия)

Таджиходжаев Закирходжа Абдусаттарович, доктор технических наук, профессор

Аманов Мухтор Рахматович, доктор технических наук, профессор

Ураева Дармоной Саиджановна, доктор филологических наук, профессор

Дурдиев Дурдимурод Каландарович, доктор физико-математических наук, профессор

Махмудов Насыр Махмудович, доктор экономических наук, профессор

Олимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук, профессор

Чариев Иргаш Тураевич, доктор педагогических наук, профессор

Киямов Нишон Содикович, доктор педагогических наук, профессор

Шомирзаев Махматмурод Хурамович, доктор педагогических наук, профессор

Рузиева Дилноза Исомжоновна, доктор педагогических наук, профессор

Курбонова Гулноз Негматовна, доктор педагогических наук (DSc), профессор

Тухсанов Кахрамон Рахимбоевич, доктор филологических наук (DSc), профессор

Назаров Акмал Мардонович, доктор психологических наук (DSc), профессор

Дилова Наргиза Гайбуллаевна, доктор педагогических наук (DSc), профессор

Жумаев Рустам Ганиевич, доктор философии политических наук (PhD), доцент

Нуруллоев Фируз Нумонжонович, доктор философии педагогических наук (PhD)

Навруз-заде Лайли Бахтиёровна, доктор философии экономических наук (PhD), доцент

Халикова Умида Мировна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент

PEDAGOGICAL SKILLS

The scientific-theoretical and methodical journal

№ 3, 2024

By the decision of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated December 29, 2016, the journal was included in the list of publications recommended for publishing scientific results of articles in the areas of «Pedagogy» and «Psychology».

The journal was founded in 2001.

The journal is published 12 times a year.

The journal is registered by the Bukhara Department of the Agency for Press and Mass Communication of Uzbekistan.

The certificate of registration of mass media № 05-072 of 22 February 2016

Founder: Bukhara State University

Publish house: 200117, Uzbekistan, Bukhara, Muhammad Ikbol Str., 11.

E-mail: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

EDITORIAL BOARD:

Chief Editor: Pedagogical Sciences of Pedagogy, Prof. Bakhtiyor R. Adizov.

Editor: Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Nigora Z. Sayfullaeva

Doctor of Economics Sciences Prof. Obidjon X. Xamidov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Uzokboy Sh. Begimkulov

Doctor of Economics Sciences, Prof. Bakhtiyor N. Navruz-zade

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Holboy I.Ibragimov

Doctor of Physical and Mathematical Sciences (DSc), Prof. Tulkin Kh. Rasulov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Yelka K. Yanakieva (Bulgaria)

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Andrienko Yelena Vasilyevna (Russia)

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Romm Tatyana Aleksandrovna (Russia)

Candidate of Psychology, Vera P. Chudakova (Kiev, Ukraina)

Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Alijon R. Hamroev

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Siddik K. Kahhorov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.M.Mahmudova

Doctor of Psychology, Prof. Vladimir V. Kozlov (Yaroslavl, Russia)

Doctor of Technical sciences, Prof. Zakirkhodja A. Tadjikhodjaev

Doctor of Technical sciences, Prof. Mukhtor R.Amanov

Doctor of Philology, Prof. Darmon S. Uraeva

Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Prof. Durdimurod K. Durdiev

Doctor of Economics, Prof. Nasir N. Mahmudov

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Shirinboy Sh. Olimov

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Irgash T. Chariev

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Nishon S. Kiyamov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Maxmatmurod X. Shomirzaev

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Dilnoza I. Ruzieva

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Gulnoz N. Qurbonova

Doctor of Philology, Prof. Qahramon R.Tuxsanov

Doctor of Psychology, Prof. Akmal M. Nazarov

Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Nargiza G. Dilova

PhD in Political Sciences, Doc. Rustam G.Jumaev

PhD in Pedagogical Sciences, Firuz N. Nurulloev

PhD in Economics Sciences, Doc. Layli B. Navruz-zade

PhD in Pedagogical Sciences, Doc.Umida M. Khalikova

MUNDARIJA

№	Familiya I.Sh.	Mavzu	Bet
DOLZARB MAVZU			
1.	<i>BAXRONOVA Komila Yadgorovna</i>	Ota-onalik munosabatlari shakllanishining bola xulq-atvor buzilishlariga ta'siri	7
2.	<i>GULYAMOV Djaxangir Raxmatullaevich, AZIMJONOVA Rushana Rashid qizi</i>	Maktab o'quvchilari xulqidagi me'yordan og'ishlar: ilmiy tadqiqotlar talqini	12
PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA			
3.	<i>АЛЛАМБЕРГЕНОВА Мухаббат Ҳасанбаевна</i>	Таълимда ижтимоий тармоқлар орқали электрон ресурслардан фойдаланиш	18
4.	<i>АКБАРАЛИЙЕВА Asilaxon Tojiddinovna</i>	Bo'lajak psixologlarning konsultativ faoliyat malakasini tarkib toptiruvchi kasbiy-shaxsiy sifatlar	23
5.	<i>AMONOVA Nargiza Muxtarovna</i>	Talabalarda aqliy kompetentlikni rivojlantirish - dolzarb pedagogik muammo sifatida	29
6.	<i>ARALOV Sanjar Abdivaitovich</i>	Talabalarning kasbiy kompetentligini pedagogik fasilitatsiya asosida rivojlantirishning konseptual asoslari	33
7.	<i>ARALOVA Dilafruz Dushaboy qizi</i>	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning akmeologik pozitsiyasini rivojlantirish – pedagogik muammo sifatida	39
8.	<i>BURXONOVA Manzura Xurshid qizi</i>	Pedagogik mahorat va ijtimoiy munosabatlar orqali sog'lom turmush tarzini shakllantirish	43
9.	<i>HAYITOVA Zilola Maxmudjonovna</i>	Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy faoliyati samaradorligini ta'minlovchi psixologik omillar	48
10.	<i>MURATOV Djaxongir Djurayevich</i>	Ta'lim jarayonida harakat faoliyatini takomillashtirish samaradorligi	54
11.	<i>NAZAROV Akmal Mardonovich</i>	Yoshlarda ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish psixologik mexanizmlari	61
12.	<i>NAZAROVA Manzura Mustaf qizi</i>	Chet ellik talabalarning O'zbekiston ta'lim tizimiga muvaffaqiyatli moslashuv kategoriyalari	67
13.	<i>RAJABOV Azamat Sharifovich</i>	Bo'lajak musiqa o'qituvchilarning ijodiy kompetentsiyasini shakllantirish	72
14.	<i>RAJAPOVA Iroda Ernazarovna</i>	Insonlarda jarohatdan keyingi stress buzilishining ilmiy manbalarda o'rganilishi	76
15.	<i>РАМАЗОНОВ Жаҳонгир Джалолович, САЙИДАХМЕДОВА Лола Абдурасуловна</i>	Кичик гуруҳларни ўрганиш психологик муаммо сифатида	82
16.	<i>RO'ZIYEVA Saodat Hasanovna</i>	Talabalarda talaffuz ko'nikmalarini multimedia vositalari asosida shakllantirishning zarurati	87
17.	<i>RUSTAMOV Shavkat Shuxrat o'g'li, SALIMOVA Mohiniso Jamil qizi</i>	Talabalarni innovatsion faoliyatga yo'naltirish metodologiyasi	92
18.	<i>SATTAROVA Shaxnozaxon Qo'chqarovna</i>	Ta'limda bo'lajak pedagoglar pozitiv tafakkuriga ta'sir etish omillarining psixologik asoslari	96
19.	<i>UZAQOV Nomozali Hamdamovich</i>	Ta'lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash – ma'naviy- ma'rifiy ishlarning boshqarishning asosiy mexanizmi sifatida	101
20.	<i>MAXMUDOVA Zulfiya Mehmonovna,</i>	Bo'lajak amaliyotchi psixologlar kommunikativ kompetentligining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	105

BO’LAJAK AMALIYOTCHI PSIXOLOGLAR KOMMUNIKATIV KOMPETENLIGINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

*Maxmudova Zulfiya Mehmonovna,
Buxoro davlat universiteti dotsenti,
Psixologiya va sotsiologiya kafedrası, PhD,
Xalilova Salomat Nasim qizi,
Osiyo Xalqaro Universiteti MM9-PP-23 guruh magistranti*

Maqolada bo’lajak amaliyotchi psixologlarning kasbiy malakasini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo’lgan ko’rsatkichlar tahlil qilinadi. Bo’lajak psixolog va psixologlarning kommunikativ qobiliyatlari ko’rsatkichlarini ish tajribasi bilan solishtirishga e’tibor qaratiladi.

Kalit so’zlar: psixolog, subyekt, noprofessional, kommunikator, empatiya, motivatsion, kompetent, strategiya.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПРАКТИКУЮЩИХ ПСИХОЛОГОВ

В статье анализируются показатели, имеющие значение в повышении профессиональной квалификации будущих практикующих психологов. Уделяется внимание сравнению показателей коммуникативных способностей будущих психологов и психологов со стажем работы.

Ключевые слова: психолог, субъект, непрофессионал, коммуникатор, эмпатия, мотивационный, компетентный, стратегия.

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE PRACTICING PSYCHOLOGISTS

The article analyzes the indicators that are important in improving the professional qualifications of future practicing psychologists. Attention is paid to comparing the indicators of communication skills of future psychologists and psychologists with work experience.

Keywords: psychologist, subject, non-professional, communicator, empathy, motivational, competent, strategy.

Kirish. Tadqiqotning dolzarbligi. O’zbekiston ta’limini isloh qilish bizni barcha ijtimoiy sohalar uchun yosh mutaxassislarni tayyorlash amaliyotida an’anaviy ravishda qo’llaniladigan yondashuvlarni qayta ko’rib chiqishga majbur qiladi. Bu raqobatbardosh kasbiy muhitning yangi sharoitlariga moslashish bilan bog’liq bo’lgan ko’proq maqsadli shaxsiy va kasbiy rivojlanish zarurati bilan bog’liq. Shu munosabat bilan oliy o’quv yurtlari talabalari o’rtasida kelgusidagi kasbiy faoliyatida talab qilinadigan turli kompetensiyalarni shakllantirishga e’tibor qaratish zarurligi aniq. Psixolog ham insoniy fanlar guruhining boshqa mutaxassislari kabi o’zining kasbiy faoliyatini o’z subyektlari bilan turli xil o’zaro munosabatlarni amalga oshirish orqali quradi.

Alohida subyektlar yoki guruhlar bilan muloqotga asoslangan kasbiy muammolarni hal qilish kommunikativ kompetensiyani ustuvor qiladi. Ushbu kompetensiyaning yo’qligi yoki zaif rivojlanishi, muvaffaqiyatsizlik holatlarining to’planishiga olib keladi; kasbdan qoniqishning pasayishiga hissa qo’shadi, kasbiy motivatsiyani asta-sekin yo’q qiladi. Natijada, bunday ta’sirlar kasbiy rivojlanish jarayonining uzluksizligiga salbiy ta’sir qiladi. Kommunikativ kompetentsiya va psixologning kasbiy muvaffaqiyati o’rtasidagi haqiqiy bog’liqlik kelajakdagi mutaxassislarni uchun kasbiy va shaxsiy o’sishni keyingi o’z-o’zini loyihalash uchun asos bo’lib xizmat qilishi mumkin bo’lgan uning yadrosini to’liq rivojlantirishni muhim qiladi.

Ijtimoiy turdagi kasblarda kommunikativ kompetensiyaning yuqori darajasi ayniqsa muhimdir, chunki aloqa kasbiy faoliyatning asosiy vositalaridan biri bo’lib, ularsiz uning vazifalarini hal qilib bo’lmaydi. Shu munosabat bilan Avramtsev V.V. professional muloqotni kundalik, noprofessional muloqotdan ajratib turadigan xususiyatlarni aniqlaydi:

- muloqotni natijalarga erishishga qaratish;
- tartibga soluvchi tartibga solish;
- majburiy axborot almashinuvi;

- cheklangan vaqt; aloqaning borishini doimiy ravishda kuzatib statist zarurati;
- kommunikatorning pozitsiyasini va kasbiy rol tomonidan qo'llaniladigan aloqa vositalarini aniqlash;
- kommunikatorning kommunikativ statis darajasiga qo'yiladigan talablarning mavjudligi;
- yakuniy natijaga erishishda barcha aloqa ishtirokchilariga bog'liqlik;
- professional tildan foydalaniladi;
- ma'lum bir tashqi muhit taxmin qilinadi;
- muloqot predmeti kommunikatorning kasbiy vakolatiga kiradi.

Adabiyotlarni nazariy tahlil qilish asosida Yunda A.A. Ijtimoiy kasblar bo'yicha ishchilarning kasbiy kommunikativ kompetensiyasining quyidagi quyi tuzilmalarini shartli ravishda bildiradi:

- nazariy va uslubiy, shu jumladan kasbiy muloqot holatlarining xususiyatlari, maqsadlari, vazifalari, shartlari, me'yorlari, usullari, faoliyat kontekstida samarali muloqot qilish uslublari va boshqalar haqidagi bilimlar;

- amaliy, shu jumladan muloqot uchun zarur bo'lgan ko'nikma va ko'nikmalarga ega bo'lish;

- shaxsiy, sifatlar rivojlanishining ma'lum darajasini, shuningdek, muayyan faoliyat sharoitida muloqotga psixologik tayyorlikni nazarda tutuvchi.

Psixolog kasbidagi kommunikativ kompetensiya kommunikativ jarayonning samarali oqimini, shaxslararo o'zaro munosabatlarning ma'lum holatlarida samarali kommunikativ harakatni qurishni va professional muhitda muvaffaqiyatli ishlashni ta'minlaydi.

Psixolog shaxsining kommunikativ kompetensiyasining xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- shaxslararo bilish, shaxslararo munosabatlar sohasida nazariy tayyorgarlik; mantiq va argumentatsiya qonunlari;

- professional, shu jumladan nutq odobi;

- kommunikatsiya texnologiyalari.

Psixologning kommunikativ kompetensiyasi – bu yetarlicha rivojlangan kasbiy bilimlar, muloqot va tashkiliy qobiliyatlar, o'zini o'zi boshqarish qobiliyatlari, empatiya, og'zaki va og'zaki bo'lmagan o'zaro ta'sir qilish madaniyati. Psixologning kommunikativ kompetensiyasi insonparvarlik yo'nalishi, boshqasini his qilish, uni yetarli darajada idrok etish, hamkorlik qilishga tayyor bo'lish, o'zaro munosabatda bo'lish, boshqalarning yaxshiligiga shaxsan qiziqish bilan ifodalanadi (hamdardlik ko'rsatishda).

Psixologning kommunikativ kompetensiyasining ushbu tarkibiy qismlarining mazmunli tavsifi uning kasbiy muloqotining xususiyatlarini ajratib ko'rsatishni, muloqotga ta'sir qiluvchi tipik faoliyat omillarini o'rganishni, shuningdek, muloqotning samaradorligiga hissa qo'shadigan bilim, qobiliyat, ko'nikma va kasbiy muhim fazilatlarni tavsiflashni talab qiladi. Muayyan kasbiy faoliyat.

Psixologning kommunikativ kompetensiyasi tarkibida ikkita o'zaro bog'liq komponentni eng muhimi sifatida aniqlash mumkin:

1. Ijtimoiy – idrok etuvchi, psixologik muloqotning ichki tomonini va muloqotning tegishli tarkibiy qismlarini aks ettiruvchi – psixologning mijozlar haqidagi bilimlari va munosabati ma'nosida aks ettirish, psixolog va mijoz tomonidan yuzaga kelgan hissiy munosabat sifatida tushuniladi.

2. Kommunikativ, psixologik muloqotning tashqi tomonida namoyon bo'ladigan va muloqot komponentiga mos keladigan – muloqot sub'ektlari tashqi xatti-harakatlarining barcha xususiyatlarini o'zida mujassam etgan murojaat.

Psixolog va mijoz o'rtasidagi muloqotda kommunikativ kompetensiyaning quyidagi omillarini ajratib ko'rsatish kerak:

- shaxs psixologiyasi, muloqot guruhlari sohasidagi bilimlar;

- qobiliyat va muloqot qobiliyatlari;

- muvaffaqiyatli muloqot qilish uchun zarur bo'lgan munosabatlarni tuzatish va rivojlantirish;

- o'zini va boshqa odamlarni, shuningdek, odamlar o'rtasidagi munosabatlarni adekvat va to'liq idrok etish va baholash qobiliyati;

- shaxs bilan munosabatlar tizimini tuzatish va rivojlantirish.

Psixologning mijozlar bilan muloqotida kommunikativ kompetensiya omillari ro'yxatini kengaytirish Bodalev A.A. o'nta komponentni aniqlaydi:

1. Empatiya: dunyoni boshqalarning ko'zi bilan ko'ra olish, ular kabi tushuna olish, harakatlarni o'z nuqtai nazaridan idrok etish.

2. Yaxshilik: nafaqat his qilish, balki o'zining xayrixoh munosabatini, hurmatini, hamdardligini ko'rsatish, bu harakatlarni ma'qullamagan taqdirda ham ularni qabul qila olish, boshqalarni qo'llab-quvvatlashga tayyorlik.

3. Haqiqiylik – munosabatlarda tabiiy bo'lish, niqoblar yoki rollar ortiga yashirmaslik, boshqalar bilan muloqotda o'zingiz bo'lish qobiliyati.

4. Konkretlik – umumiy mulohazalar va mulohazalardan voz kechish, o‘zining aniq tajribasi, fikrlari, harakatlari haqida gapirish qobiliyati, savollarga aniq javob berishga tayyorlik.

5. Tashabbus – odamlar bilan munosabatlarda faol pozitsiyani egallashga moyillik, “oldinga 107tatist” va shunchaki boshqalar qilayotgan narsaga munosabat bildirish, tashqaridan tashabbus kutmasdan aloqalarni o‘rnatish qobiliyati, o‘z zimmasiga olishga tayyorlik. Boshqalarning biror narsa qilishini kutish o‘rniga, faol aralashuvni talab qiladigan vaziyatdagi narsalar.

6. Spontanlik – to‘g‘ridan-to‘g‘ri gapirish va harakat qilish, muammolarga va odamlarga o‘z munosabatini ochiq ko‘rsatish qobiliyati.

7. Ochiqlik: o‘z ichki dunyongizni boshqalarga ochishga tayyorlik va ochiqlik boshqalar bilan sog‘lom va mustahkam munosabatlar o‘rnatishga hissa qo‘shishiga qat‘iy ishonch, samimiylik.

8. Tuyg‘ularni qabul qilish: sizning his-tuyg‘ularingiz yoki boshqalarning his-tuyg‘ulari bilan bevosita aloqada qo‘rquvning yo‘qligi, ifoda etish qobiliyati va boshqalarning hissiy ifodasini qabul qilishga tayyorlik.

9. Qarama-qarshilik: o‘z mas‘uliyatini to‘liq anglagan holda boshqa odamlar bilan “yuzma-yuz” muloqot qilish qobiliyati, turli xil fikrlar mavjud bo‘lganda – qarama-qarshilik qilishga tayyorlik, lekin boshqasini qo‘rqitish yoki jazolash maqsadi bilan emas, balki boshqalar bilan. Haqiqiy va samimiy munosabatlar o‘rnatish umidi.

10. O‘z-o‘zini bilish: o‘z hayoti va xatti-harakatiga bo‘lgan kashfiyotchi munosabat, buning uchun boshqalardan yordam olish istagi, ulardan sizni qanday qabul qilishlari haqida har qanday ma‘lumotni qabul qilishga tayyorlik, lekin ayni paytda o‘zining o‘z-o‘zini hurmat; boshqa odamlar bilan qarama-qarshiliklarni va yangi tajribalarni o‘z-o‘zini chuqurroq bilish uchun muhim bo‘lgan qimmatli material sifatida ko‘rish.

Muhokama va natijalar. Psixologiya talabalarini tayyorlash sifatiga qo‘yiladigan talablarning ortib borishi munosabati bilan universitetlarning psixologik fakultetlari talabalarining kasbiy muloqotida kompetensiyani shakllantirishning psixologik-pedagogik shartlarini aniqlash muammosi alohida ahamiyatga ega. Mahalliy va xorijiy psixologiyada olib borilgan tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, muloqot qobiliyati psixologlar tomonidan eng so‘nggi o‘rganilgan hodisalardan biridir.

“Muloqot” atamasi rus psixologiyasida asosan faoliyat yondashuvi kontekstida ko‘rib chiqiladi. G.M. Andreeva muloqotning uchta tomonini aniqladi: kommunikativ tomon ikki shaxs o‘rtasida ma‘lumot almashishni o‘z ichiga oladi (bu yerda sheriklarning bir-biriga, ularning har birining munosabati, qadriyatlar va motivlariga yo‘naltirilganligi hal qiluvchi ahamiyatga ega); interaktiv tomon umumiy o‘zaro ta‘sir strategiyasini qurishni ifodalaydi va harakatlar almashinuvi usullarida namoyon bo‘ladi; muloqotning pertseptiv statis boshqa shaxsning qiyofasini shakllantirish jarayonini, uni idrok etish va tushunishni o‘z ichiga oladi. Muloqotning birlikda ko‘rib chiqiladigan uch jihati odamlarning birgalikdagi faoliyatini va ularning munosabatlarini optimallashtirish uchun muhim shart-sharoit yaratadi. Shu sababli, psixologiyaning muhim vazifasi – muloqotni optimallashtirish, muloqot qobiliyatlarini yaxshilash vositalarini ishlab chiqish, ayniqsa kasbiy muvaffaqiyati ko‘p jihatdan ularning muloqot samaradorligi bilan bog‘liq bo‘lgan odamlar toifalari uchun zarur bo‘lgan, ya‘ni ularning muloqotdagi statis darajasi.

Zamonaviy xorijiy psixologiyada ijtimoiy o‘zaro ta‘sir subyektlari muloqotida kompetensiyaning mazmuni va rivojlanishi muammosini o‘rganishga bir qator yondashuvlar (bixevioristik, kognitiv, gumanistik va boshqalar) mavjud. Rus psixologiyasida muloqotda kompetensiya muammosini ishlab chiqish asosan qo‘shma faoliyatning muvaffaqiyati va ijtimoiy-psixologik treningning samaradorligini o‘rganish doirasida amalga oshirildi. Dastlab, muloqotda kompetensiya “individning o‘z qobiliyatlari va maqomi doirasida jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat ko‘rsatishiga imkon beradigan ijtimoiy individual faoliyat shakllariga tayyorgarlik darajasi” deb qaraldi (Yu.N. Emelyanov, 1990); samarali muloqot qilish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalar sifatida (L.A. Petrovskaya). Aloqa kompetensiyasi metakompetentlik yoki yadroviy kompetensiya sifatida tavsiflanadi (V.I.Jukov, 2003); “Integral, yaxlit aqliy ta‘lim” (Burtovaya, 2004); integratsiya qobiliyati (Sidorenko, 2003). Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda, biz muloqotdagi kompetensiyani shaxslararo o‘zaro munosabatlar sharoitida samarali muloqot jarayonini qurishni ta‘minlaydigan shaxsning ichki resurslari tizimi sifatida tavsiflashimiz mumkin (Yu.N.Emelyanov, Yu.M.Jukov, V.A.Labunskaya, L.A. Petrovskaya).

Shunday qilib, biz kommunikativ kompetensiyani ko‘plab mualliflar tomonidan faol o‘rganilayotganligi haqida xulosa qilishimiz mumkin, ammo professional muloqotda kompetensiyaning tuzilishi, kasbiy faoliyatga bog‘liq bo‘lgan uning mazmunining o‘ziga xos xususiyatlari, diagnostika usullari va muloqotda kompetensiyani shakllantirishning psixologik-pedagogik shartlari, kasbiy faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, yetarli darajada o‘rganilmagan.

Ushbu masalalarni o‘rganish ushbu dissertatsiya doirasida psixologning kasbiy faoliyatining asosiy mazmunini ochib berishni, shuningdek uning kasbiy faoliyatini shakllantirish jarayonini psixologik tahlil

qilishni o‘z ichiga oladi. Kasbiy faoliyatning mohiyati psixologik tadqiqotlarni “kelajakdagi” faoliyat uchun mos yozuvlar parametrlarini ishlab chiqishga yo‘naltirish orqali ochib berilishi mumkin. N.N.Nechaev (G.N.Veslopolova, G.I.Lerner, V.Ya.Lifshits, M.O. Surin va boshqalar) rahbarligida olib borilgan qator tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kasbning psixologik mohiyatini aniqlash asosiy psixologik tuzilmalarni shakllantirishning zaruriy sharti hisoblanadi. Mutaxassislarni tayyorlash jarayonida kasbiy faoliyatdir. Psixologik faoliyat mazmunini ochib berishni har tomonlama hal qilishning yo‘li kasbni rivojlantirishga faol yondashuv bo‘lib, unga ko‘ra faoliyat mutaxassisni shakllantirish va rivojlantirishning yetakchi sharti va asosiy mexanizmi hisoblanadi. Shunday qilib, faoliyat yondashuvi psixologning vaqt o‘tishi bilan rivojlanib borayotgan kasbiy faoliyati mazmuni va tuzilishini aniqlash orqali uning xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi.

Muayyan mutaxassisning modeli nima ekanligini, uning tayyorgarligi oliy kasbiy ta‘limning tegishli sohasi uchun maqsad bo‘lishi kerakligini hal qilishda uning haqiqiy kasbiy munosabatlar tizimidagi faoliyatining o‘ziga xos mazmunini tahlil qilishga kirishish kerak. Professional muloqot jarayonida aniq muammolarni hal qilish uchun tayyor shaklda foydalanish mumkin bo‘lgan qat‘iy bilimlar to‘plami mavjud emas. Mavjud bilimlarni chuqurlashtirish va yangilarini o‘zlashtirishni talab qiladigan yangi shartlar va vazifalarning paydo bo‘lishi munosabati bilan psixolog o‘z faoliyatini doimiy ravishda rivojlantirish jarayonida bo‘lishi kerak. Psixologiya fakultetlari o‘qituvchilarining e‘tibori alohida o‘quv fanlari yoki ularning komplekslariga emas, balki talabalar – bo‘lajak psixologlar faoliyatiga va yuqori malakali mutaxassis bo‘lish jarayonini to‘liq boshqarish uchun tegishli psixologik-pedagogik sharoitlarga qaratilishi kerak. Shuning uchun psixologning kasbiy faoliyatining psixologik xususiyatlarini aniqlashda, uni shakllantirish jarayonini modellashtirish universitetdagi o‘quv jarayonini nazariy va amaliy psixologik-pedagogik tadqiqotlarning eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Psixologik nuqtayi nazardan, oliy ta‘lim – bu bo‘lajak mutaxassisning kasbiy ongini tizimli shakllantirish jarayoni, psixolog faoliyatining modelini u o‘z faoliyati davomida egallashi kerak bo‘lgan “bilim va ko‘nikmalar” to‘plami orqali tavsiflash. Universitetdagi o‘qish uning faoliyatining mazmuniga mos kela olmaydi.

Amaliy psixolog bugungi kunda yangi ijtimoiy mavqega ega bo‘lib, unga aytilgan umidlarni aniq tushunishni talab qiladi. Psixolog o‘z mijozlarida o‘z-o‘zini anglashni rivojlantirish va shaxsiy o‘zgarishlarni amalga oshirish uchun eng qulay shart-sharoitlarni yaratish haqida g‘amxo‘rlik qilishga imkon beradigan shaxsiy xususiyatlarga ega bo‘lishi kerak (Vachkov I.V., Grinshpun I.B., Dubrovina I.B., Prixojan. A. M. , Pryajnikov HC va boshqalar). Shuning uchun ham ko‘plab mahalliy mualliflarning asarlarida muloqot qilish kompetensiyasi psixologning asosiy kompetensiyasi sifatida qaraladi (T.L. Xudyakova, Yu.M. Jukov va boshqalar). Psixolog va mijoz o‘rtasidagi munosabatlarning tabiati psixologik amaliyotning eng muhim nuqtasi bo‘lib, kasbiy faoliyatning samaradorligi yoki samarasizligini belgilaydi. Mijozning shaxsiy muammolarini to‘g‘rilash ularning xabardorligini, dolzarbligini talab qiladi va shuning uchun maxsus tuzilgan statisti aloqa jarayonini nazarda tutadi. Dialogik muloqot inson individualligining o‘ziga xosligini ochib beradi, har bir insonning qadr-qimmatini va o‘zini- o‘zi ta‘minlashini tasdiqlaydi, shaxsiy rivojlanishga yordam beradi va ijodkorlik va o‘zini -o‘zi anglash uchun imkoniyatlar yaratadi, bu psixologning kasbiy faoliyatining muhim vazifasidir. Dialogik muloqot teskari aloqani ta‘minlashni o‘z ichiga oladi, uning mohiyati shundaki, odam boshqasining xabariga ma‘lum bir tarzda javob beradi. Teskari aloqa o‘z mazmuniga ko‘ra xilma-xil bo‘lib, psixolog uchun ahamiyatlidir, lekin statisti muloqotning yagona vazifasi emas. “Paritet” muloqoti kontsepsiyasini Y.N. Emelyanov va uni teng huquqlilarning suhbatini sifatida belgiladi. Aynan shu turdagi muloqot maxfiy muloqot muhitini yaratishi mumkin, bunda bir kishi o‘z fikrlari va his-tuyg‘ularini boshqasiga yetkazishi mumkin, bu ishonchli shaxsning xatti-harakati ishonchli shaxsning o‘ziga xos manfaatlariga zid kelmaydi (T. P. Skripkina). V.N. Kunitsina maxfiy aloqaning quyidagi funksiyalarini belgilaydi: ijtimoiy-psixologik funksiya (shaxslararo munosabatlarni shakllantirish, psixologik aloqani o‘rnatish va qo‘llab-quvvatlash), psixologik (emotsional qo‘llab-quvvatlash, qabul qilish zaruriyatini qondirish), psixoterapevtik funksiya (aqliy muvozanatni tiklash va saqlash). Ishonchli muloqotni shakllantirish uchun psixolog tomonidan yuqori darajadagi bag‘rikenglik va ichkilik, o‘zaro tushunish va turli xil motivlar, munosabatlar, yo‘nalishlarni muvofiqlashtirishga erishish istagi, muloqot qilish, tushuntirishlar yaratish uchun muloqot qilish qobiliyatidan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Aksariyat mualliflar empatiya bag‘rikenglikning asosi va uning asosiy hissiy mexanizmi ekanligiga qo‘shiladilar. Aynan shu narsa suhbatdoshlar o‘rtasidagi kelishmovchilik va qarama-qarshiliklarni yumshatishga imkon beradi. K. Yaspers empatiyani ratsional va psixologik (empatik)ga ajratadi, ikkinchisi, uning fikricha, boshqa odamni tushunishga, uning his qilayotganini his qilishga imkon beradi. Empatiya psixologiya va psixoterapiyani tushunishning asosiy vositasi hisoblanadi. U nafaqat aloqa subyektlari o‘rtasidagi munosabatlar tizimiga, balki ularning motivatsion tizimiga, qiymat yo‘nalishlari tizimiga ham tayanadi. E.V. Zinchenko, I.M. Yusupovning ta‘kidlashicha, empatiya – bu yordamchi kasblar bo‘yicha

mutaxassislar uchun professional ahamiyatga ega, shu jumladan. Psixologlar, o'qituvchilar, tibbiyot xodimlari va boshqalar. Psixolog kasbi uchun statis, kam bo'lmagan muhim sifat – bu kommunikativ harakatlar usullari, kasbiy faoliyat natijalari va professional muloqotning turli holatlarida o'z xatti-harakatlari haqida fikr yuritish qobiliyati. Refleksning yuqori darajasi aloqani boshqarish qobiliyatini rivojlantirish shartlaridan biridir. Empirik tadqiqotlarda N.D. Tvorogova shuni ko'rsatadiki, inson o'z muloqotining motivlarini nazorat qilishi, o'z oldiga ma'lum kommunikativ maqsadlarni qo'yishi, muloqot holatiga ijobiy yoki salbiy nuqtai nazarni rivojlantirishga yordam berishi, muloqotni tanlashi va shakllantirishi tufayli yuqori natijalarga erisha oladi. Bizning fikrimizcha, mutaxassis psixolog uchun ayniqsa ahamiyatli bo'lgan kommunikativ maqsad uchun qo'yilgan aloqa texnikasiga bo'ysunuvchi.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish psixologning o'zaro bog'liq bo'lgan ikkita komponentdan iborat bo'lgan professional muloqotdagi kompetensiyasining tuzilishini aniqlashga imkon berdi:

1. *Motivatsion komponent*, shu jumladan psixologik faoliyatning aksiologik ustuvorliklari, shuningdek, psixologning kasbiy faoliyati uchun muhim bo'lgan shaxsiy fazilatlar (empatiya, refleksivlik, bag'rikenglik, ichkilik).

2. Kelajakdagi psixolog haqiqiy amaliy muammolarni (aloqa o'rnatish va qo'llab-quvvatlash qobiliyati, o'zining og'zaki bo'lmagan ko'rinishlarini boshqarish va og'zaki bo'lmagan ko'rinishlarni aniqlash qobiliyati) eng samarali hal qila oladigan operatsion statistik, shu jumladan aniq vakolatlar sherik, tinglash qobiliyati, fikr-mulohazalarni hisobga olish qobiliyati va boshqalar.).

Xulosa. Bizning tadqiqotimiz doirasida psixologiya talabalari o'rtasida kasbiy muloqotda kompetensiyani shakllantirish uchun aniqlangan psixologik-pedagogik shart-sharoitlarni sinab ko'rish maqsadida eksperimental aralashuv o'tkazildi.

Eksperimental tadqiqot uchta ketma-ket bosqichdan iborat edi: aniqlash (kasbiy muloqotda kompetensiyani shakllantirishni tekshirish), statistik (kasbiy aloqada kompetensiyani rejalashtirilgan va bosqichma-bosqich shakllantirish) va nazorat (eksperimental o'qitish natijalarini tekshirish).

Aniqlovchi eksperiment shundan iborat ediki, ishlab chiqilgan mezon-baholash bazasi asosida psixologlarning professional muloqotida kompetensiyani shakllantirishning boshlang'ich darajasi aniqlandi. Chunki muloqot kompetensiyasi psixolog kasbi uchun asos bo'lib, uning shakllanishi mashg'ulotning dastlabki bosqichlarida boshlanishi kerak. Universitetda o'qishning birinchi yili o'quv faoliyatining yangi shakllariga moslashish, ijtimoiy-psixologik moslashish va boshqalar bilan bog'liq. Bu bizning tadqiqotimizning eksperimental va nazorat guruhlariga 2-kurs psixologiya talabalarini kiritishimizga asos bo'ldi. Voronej davlat universitetining falsafa va psixologiya fakulteti talabalari (52 nafar psixologiya 2-kurs talabalari) nazorat guruhiga, Voronej davlat pedagogika universitetining psixologiya va pedagogika fakulteti talabalari (48 nafar psixologiya 2-kurs talabalari) nazorat guruhiga kiritildi. Eksperimental guruh). Shakllangan EG va CG ning ekvivalentligini isbotlash uchun farqlarning ahamiyatini baholash usuli, ya'ni student mezonidan foydalanilgan (taqqoslangan namunalar dispersiyalarining tengligi avvalroq Fisher mezoni yordamida tekshirilgan). Olingan natijalarga ko'ra, talabalar shartli ravishda uch guruhga bo'lingan (muloqot qobiliyatlari yuqori, o'rta yoki past darajadagi talabalar). Ushbu bosqichda subyektlar tasodifiylashtirildi, eksperimentga kiritilgan EG va CG talabalari o'rtasida bog'liq o'zgaruvchi ko'rsatkichlarining birlamchi o'lchovi amalga oshirildi va bu guruhlarning o'quv samaradorligi, jinsi, ixtisosligi va yuqorida qayd etilgan kasbiy kompetensiyalari isbotlandi. Shuningdek, aniqlash bosqichida talabalar psixologlarining muloqotdagi kompetensiyalarining tarkibiy qismlari o'rtasidagi bog'liqlik haqidagi gipoteza sinovdan o'tkazildi. Buning uchun biz Pearson korrelyatsiya koeffitsientidan foydalandik. Barcha korrelyatsiya koeffitsientlari $p \leq 0,01$ darajasida statistik ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Olingan natijalar biz aniqlagan aloqa kompetensiyasining tarkibiy qismlari o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri muhim bog'liqlik bor degan xulosaga kelishimizga imkon berdi.

Adabiyotlar:

1. Anvarov G. M. Ijtimoiy psixologiya /.: Aspect Press, 2017. – 376 b.
2. Nechaev N. N. Mutaxassisning kasbiy ongini shakllantirish sharti sifatida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish / N. N. Nechaev, G. I. Reznitskaya // URAO axborotnomasi. – 2018. – 1-son (11). – B. 78–96.
3. Muloqot psixologiyasi: insoniylikni tarbiyalash: mavhum. Xalqaro ilmiy-amaliy konf., bag'ishlangan L. A. Pirov tavalludining 70 yilligi. – M.: Smysl, 2009. – 334 b.
4. Tongotarov N.D. Talabalar va o'qituvchilar o'rtasida muloqot qilish texnikasini shakllantirish / N.D. Tvorogova, M. : Smysl, 2010. – 246 b.
5. Shadrikov V.D. Mutaxassisning yangi modeli: innovatsion ta'lim va malakaga asoslangan yondashuv / V.D. Shadrikov // Bugungi kunda oliy ta'lim, 2009. – 8-son. – B.26-34.